

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад
«Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»

М. В. Веремєєва

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ПРАКТИЧНОГО
ВИВЧЕННЯ КУРСУ «ВСТУП ДО МОВОЗНАВСТВА»
ДЛЯ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Полтава-Старобільськ
ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка»
2018

УДК 81(072)

В31

Рецензенти:

- Кобзар О. І.** – доктор філологічних наук, професор кафедри ділової іноземної мови Полтавського університету економіки і торгівлі.
- Шехаєцова С. О.** – доктор педагогічних наук, професор кафедри романо-германської філології Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Веремєєва М. В.

- В31   Методичні рекомендації для практичного вивчення курсу «Вступ до мовознавства» для студентів закладів вищої освіти / Маргарита Вячеславівна Веремєєва ; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». – Полтава : Вид-во ПУЕТ, 2018. – 68 с. – укр. мов.

Методичні рекомендації для практичного вивчення курсу «Вступ до мовознавства» містять плани практичних занять та рекомендовану літературу для підготовки до них, матеріали до самостійної роботи студентів, завдання для самоконтролю та глосарій. У методичних рекомендаціях розглянуто практичний аспект дисципліни «Вступ до мовознавства», який побудований на ідеї формування в студентів наукового розуміння сутності мови як суспільного явища, розв'язання основних проблем мовознавства, розуміння базових понять і термінів та застосування отриманих знань у процесі практичного аналізу мовного матеріалу.

Методичні рекомендації для практичного вивчення курсу «Вступ до мовознавства» рекомендовано для студентів закладів вищої освіти.

УДК 81(072)

*Рекомендовано до друку навчально-методичною радою
Луганського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 9 від 30 березня 2018 року)*

© Веремєєва М. В., 2018

© Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі», 2018

ЗМІСТ

ВСТУП	4
1. ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА	6
1.1. Практичне заняття. Мовознавство як наука про мову	6
1.2. Практичне заняття. Провідні теорії походження і розвитку мови	10
1.3. Практичне заняття. Основні теоретичні положення фонетики	16
1.4. Практичне заняття. Сучасні тенденції розвитку фонологічної системи мови	19
1.5. Практичне заняття. Лексико-семантична система мови	22
2. ЧАСТИНА ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ	25
2.1. Орієнтовна тематика рефератів	25
2.2. Методичні рекомендації до написання рефератів	27
2.3. Вимоги до оформлення рефератів	28
2.4. Критерії оцінювання рефератів	32
3. ЧАСТИНА ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ	34
3.1. Питання для самоконтролю	34
3.2. Теми для самопідготовки	37
3.2. Тести для самоперевірки	39
4. ГЛОСАРІЙ	45
5. СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	66

ВСТУП

Мова, будучи універсальним засобом спілкування людей, без якого немислимою є й сама людина як член суспільства, є найскладнішим об'єктом пізнання саме внаслідок її універсальності. Та обставина, що мова тісно пов'язана зі свідомістю, заважає людині аналізувати мову як зовнішній об'єкт. Відокремити мову від себе важко тому, що засвоєння її відбувається несвідомо.

Серед мовознавчих дисциплін навчальний курс «Вступ до мовознавства» посідає особливе місце насамперед з огляду на його пропедевтичний, підготовчий характер. Методичні рекомендації для практичного вивчення курсу «Вступ до мовознавства» розроблено для студентів закладів вищої освіти.

Метою створення методичних рекомендацій для практичного вивчення курсу «Вступ до мовознавства» є необхідність забезпечення студентів закладів вищої освіти супровідною методичною літературою роз'яснювального характеру для належного виконання ними практичних завдань. Методичні рекомендації направлені на ознайомлення студентів із основами теорії мови, з системою лінгвістичних понять і термінів, із основними методами дослідження мови, а також на удосконалення практичної підготовки студентів до свідомого засвоєння мов.

Завданнями курсу є:

- ознайомити студентів із мовознавством як наукою, з основними теоріями мови;
- осмислити природу, сутність, функції та будову мови, значення мови для окремої людини і людства загалом;
- сформувати у студентів навички аналітичного мислення, що сприятиме розумінню структури мови, функціонування та взаємодії її структурних одиниць, системного характеру мови;
- з'ясувати основні принципи, за якими відбувається зміна мови, та її еволюція, що керує історичним розвитком мови.

Актуальність курсу полягає не тільки в ознайомленні студентів закладів вищої освіти із головними проблемами мовознавства, з основами теорії науки про мову та її базовими поняттями, але й у набутті студентами практичного досвіду до свідомого вивчення й зіставлення різних мовних фактів, формування навичок лінгвістичного аналізу та уміння співвідносити власне дослідження з проблематикою мовознавства.

Завдяки методичним рекомендаціям для практичного вивчення курсу «Вступ до мовознавства» студенти отримують детальні вказівки, що значно підвищують їх рівень практичних знань із мовознавчої науки.

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

Практичне заняття 1. Мовознавство як наука по мову

План

1. Мовознавство як наука.
2. Місце лінгвістики в системі наук.
3. Основні розділи мовознавства.
4. Сучасні напрями мовознавства.
5. Методи дослідження мови (описовий, порівняльно-історичний, зіставний, структурний).
6. Мова як знакова система.
7. Мова і мислення. Типи мислення: поняттєве, чуттєво-образне, технічне. Вербальне та невербальне мислення.
8. Мова і мовлення.
9. Структура мови.
10. Мова і суспільство. Загальнонародна мова та її диференціація.
11. Функції мови.

Основна література

1. *Кочерган М. П.* Вступ до мовознавства. – К., 2000. – С. 7–38.
2. *Карпенко Ю. О.* Вступ до мовознавства. – К., 2006. – С. 8–68.
3. *Дорошенко С. І., Дудик П. С.* Вступ до мовознавства. – К., 1974. – С. 24–43.
4. *Кодухов В. И.* Введение в языкознание. 2-е изд. – М., 1987. – С. 6–44.
5. *Маслов Ю. С.* Введение в языкознание. – М., 1987. – С. 7–32.
6. *Реформатский А. А.* Введение в языковедение. – М., 2001. – С. 15–59.

Практичні завдання

1. Проаналізуйте наведені нижче уривки із творів видатних науковців та прокоментуйте, як ви розумієте їхні погляди на природу мови.

1. «Мову слід розглядати, на моє глибоке переконання, як безпосередньо закладену в людині, оскільки свідомим витвором людського розуму мову пояснити неможливо... Мову неможливо було б вигадати, якби її тип не був уже закладений у людському розумі. Щоб людина мала можливість опанувати хоча б одне слово не просто як чуттєву спонуку, а як членоподільний звук, що позначає поняття, вся мова загалом і в усіх своїх взаємозв'язках уже повинна бути закладена в ній. У мові нема нічого одиничного, кожний окремих її елемент виявляє себе лише як частина цілого. Яким би природним не здавалося припущення про поступове утворення мов, вони мали виникнути лише одразу. Людина є людиною тільки завдяки мові, а для того щоб створити мову, вона вже повинна бути людиною. Коли припускають, що цей процес відбувався поступово, послідовно і начебто по черзі, що з кожною новою частиною набутої мови людина все більше ставала людиною, і вдосконалюючись таким чином, ми знову стали вигадувати нові елементи мови, то залишають поза увагою неподільність людської свідомості і людської мови, не розуміють природу дії розуму, необхідного для опанування окремого слова і разом із тим достатнього для розуміння всієї мови. Тому мову неможливо уявити собі як дещо подане задалегідь, оскільки в такому випадку зовсім не зрозуміло, яким чином людина могла зрозуміти цю даність і примусити її слугувати собі».

(Гумбольдт В. О сравнительном изучении языков применительно к различным эпохам их развития // Избранные труды по языкознанию. – М., 1984. – С. 313–314).

2. «Якщо вважати, що мови поділяються на граматику і

словник, то ми маємо тут справу з їхніми фізіологічними функціями, тим, як працюють їхні складові в цілому і окремо і як крізь них складається органічне життя мови. Існування ж такого у мов має бути визнаним. Покоління проходять, а мова залишається, кожне із поколінь застає мову, як таку, що вже існувала до нього, і притому більш сильною і потужною, ніж саме це покоління; жодне покоління ніколи не збагне до кінця її сутності і такою залишає її нащадкам; характер мови, її своєрідність пізнаються лише протягом цілого ряду поколінь, проте вона пов'язує всі покоління, і всі вони виявляють себе в ній; можна бачити, чим зобов'язана мова певному періоду часу, окремим людям, але залишається невизначеним, що винні вони їй. По суті, мова, яка передається нащадкам – тільки не у вигляді фрагментарних звуків і мовленнєвих побудов, а у своєму активному бутті, – мова, яка не є зовнішньою, а саме внутрішньою, мова у своїй єдності з існуючим завдяки їй мисленням, ця мова являє собою саму націю і власне націю. Мова – це також розквіт усього організму нації. Людина може опанувати мову, тільки перейнявши її від інших...»

(Гумбольдт В. О влиянии различного характера языков на литературу и духовное развитие // Избранные труды по языкознанию. – М., 1984. – С. 324–326).

3. «Мова є начебто зовнішнім проявом духу народів: мова народу є його дух, і дух народу є його мова, і важко уявити собі що-небудь більш тотожне...»

Мова, якої б форми вона не набувала, завжди є духовним утіленням життя нації».

(Гумбольдт В. О различии строения человеческих языков и его влиянии на духовное развитие человеческого рода // Избранные труды по языкознанию. – М., 1984. – С. 68, 72).

4. «Для індивідуума початок мовлення є початком його мовного розвитку, для цілого ж людського роду початок мови є початком його історії. При поступовому розвитку від нижчих,

долюдських видів людина з точки зору мови стала людиною лише тоді, коли розвинула в себе мову, або мовлення, у їх сучасному вигляді...

...Люди могли почати говорити лише тоді, коли, переставши ходити на чотирьох кінцівках, вони почали триматися на двох ногах, з піднятою вгору головою, з випрямленою шиєю, з кільцями гортані і дихального горла, які лежать один над одним, а не розташовані один біля іншого. Наскільки стояння на двох ногах допомогло механізму мовлення, краще за все доводять птахи, які можуть навчитися наслідувати людське мовлення, у той час як для більш розвинених чотириногих це...є неможливим. Дитина може почати діяти органами мовлення, як це роблять дорослі, лише тоді, коли вона ходить, або... вже тримається прямо».

(Бодуэн де Куртенэ И. А. О задачах языкознания // Хрестоматия по общему языкознанию / Сост. Л. П. Иванова. – К., 2008. – С. 278–280).

5. «Мова і мовлення є комплементарними структурами. Це означає, що немає мови без мовлення і мовлення без мови, як нема лівого без правого. Мова – це система правил, за якими здійснюється мовлення. Вона може бути подана як таблиця дискретних одиниць, зразків (парадигм) мовоформ. Мовлення як реалізація цих форм являє собою безперервну послідовність складів.

При формуванні мови у процесі комунікації безперервний складовий (іконічний) код має бути перетворений на дискретні одиниці – фонеми, морфеми, слова. Це відбувається в ієрархії нейронних ланцюгів слухового аналізатора».

(Жинкин Н. И. Язык – речь – творчество / Избранные труды. – М., 1998. – С. 341).

2. Випишіть із додаткової літератури 1-2 висловлювання мовознавців, філософів, психологів про мову.

Практичне заняття 2. **Провідні теорії походження і розвитку мови**

План

1. Походження мови: а) донаукові гіпотези; б) наукові гіпотези.
2. Закономірності розвитку мов.
3. Розвиток і функціонування мов у різні історичні епохи.
4. Зовнішні та внутрішні причини мовних змін.
5. Класифікації мов: генеалогічна, ареальна, типологічна, функціональна, соціолінгвістична, фонологічна, синтаксична.
6. Порівняльно-історичне мовознавство.
7. Генеалогічна класифікація мов.
8. Структурно-типологічні та генетичні ознаки мов народів і народностей України.

Основна література

1. *Кочерган М. П.* Вступ до мовознавства. – К., 2000. – С. 39–101.
2. *Карпенко Ю. О.* Вступ до мовознавства. – К., 2006. – С. 70–108.
3. *Дорошенко С. І., Дудик П. С.* Вступ до мовознавства. – К., 1974. – С. 235–291.
4. *Кодухов В. И.* Введение в языкознание. 2-е изд. – М., 1987. – С. 44–80, 262–275.
5. *Реформатский А. А.* Введение в языковедение. – М., 2001. – С. 386–516.

Практичні завдання

Вправа 1. Зіставте висловлювання про походження мови і поясніть сутність поданих гіпотез.

1. «Найдавнішу добу існування людей на землі палеонтологи й археологи розділили за типом кам'яних знарядь

на давньокам'яний (палеоліт), середньокам'яний (мезоліт) і новокам'яний (неоліт). Новокам'яний вік тривав приблизно від 5000 до 2500 років до Н. Х. Саме про цю добу ми можемо сказати, що тоді жили люди, які були схожі на нас і розмовляли різними мовами, про існування яких ми можемо лише здогадуватися.

Ці віки були передісторією людства, тому що власне історія почалася разом з винайденням письма в країнах Старого Світу близько 3000 років до Н. Х. Наскільки незначною є за своєю тривалістю історична доба, можна зрозуміти з такого порівняння. Існування планети Земля оцінюється приблизно в 5 або 4,5 мільярдів років. Якщо уявити цей час у вигляді однієї доби з 24 годин, то тоді одна година буде дорівнювати 180 мільйонам років, одна хвилинка – 3 мільйонам, одна секунда – 50000 років. Якщо палеоліт з його ще досить твариноподібними неандертальцями закінчився приблизно за 120000 років до Н. Х., то в цей час люди вже повинні були навчитися говорити «по-людськи», і це всього лише за якихось дві з чимось секунди в історії нашої планети! Якщо Африка була колискою людства, яке поступово розселилося на всіх континентах і островах,... не виключено, що саме Африка була місцем виникнення першої людської мови. Питання про один центр або про кілька центрів виникнення людського мовлення залишається без відповіді».

(Білецький А. О. Про мову і мовознавство. – К., 1997. – С. 45).

2. «У 1739 шведський природознавець Карл Лінней у своїй Системі природи (*Systema Naturae*) класифікував людину – *Homo sapiens* – як одного з приматів... Примати утворюють один із рядів у складі класу ссавців і розподіляються на два підряди: напівмавпи і вищі примати. До останніх належать мавпи і людина...

Виділяють такі види людини, усі вони належать до роду *Homo*:

- людина уміла (*Homo habilis*),

- людина рудольфська (*Homo rudolfensis*),
- людина працююча (*Homo ergaster*),
- людина прямоходяча (*Homo erectus*),
- людина флореська (*Homo floresiensis*),
- людина-попередник (*Homo antecessor*),
- людина гейдельбергська (*Homo heidelbergensis*),
- людина неандертальська (*Homo neanderthalensis*)...
- людина розумна (*Homo sapiens*).

Підвиди:

- людина розумна найстаріша (*Homo sapiens idaltu*),
- людина розумна розумна (*Homo sapiens sapiens*).

Сучасна людина – це підвид «людина розумна розумна» (*Homo sapiens sapiens*), у середині якого виділяють наявність рас.

Видова класифікація є найбільш сучасною...

Чарльз Дарвін висунув сімїїдну (від лат. *simia* – мавпа) теорію, яка обґрунтовує походження людини від викопних вищих (людиноподібних) мавп.

В ущелині Олдувай, на півночі Танзанії, у шарі давнини приблизно 2 млн. років виявлено залишки стійбища давніх мисливців і кістки чотирьох мавпоподібних людей (*Homo habilis*...), які нагадували австралопітекових мавп, але таких, що вже перетнули межу, яка відділяє людину від тваринного царства. Тут же знайдено череп австралопітека... і дуже грубі кам'яні знаряддя, що належать до найдавнішої епохи палеоліту... Шар, що лежить вище, давністю 1,4 – 1 млн. років містив кістки людей, які займали проміжне положення між *Homo habilis* і пітекантропом. Ще вище – кістки олдувайської, або шельської людини (давністю 490 тис. років). Верхні шари в Олдуваї належать до ашельської культури.

Стоянки такої ж давньої людини було відкрито і в інших місцях планети. Відомі знаряддеві гомініди в Євразії (інтергляціал Бібер / Донау, 2,3 – 2 млн.), в Індонезії (Моджокерто, Ява; менше 2,3 – 1,5 млн.), у Франції (Сен-Вальє), на Алтаї (Улалінка, Горно-Алтайськ, 2,3 млн.)».

(Клесов А. А., Тюняев А. А. Происхождение человека (по данным археологии, антропологии и ДНК-генеалогии)). – М., 2010. – С. 72–74).

3. «Наші мавпоподібні пращури... були суспільними тваринами... Володарювання над природою, яке розпочалося разом із розвитком руки, разом із працею, розширювало з кожним новим кроком уперед світогляд людини... У предметах природи вона постійно відкривала нові, не відомі до того властивості. З іншого боку, розвиток праці за необхідності сприяв більш тісному згуртуванню суспільства, оскільки завдяки йому почастишали випадки взаємної підтримки, спільної діяльності, і стало зрозумілим усвідомлення користі цієї спільної діяльності для кожного окремого члена... Люди, які формувалися, прийшли до того, що в них з'явилася потреба щось сказати одне одному. Потреба створила собі свій орган: нерозвинена гортань мавпи повільно, але невпинно перетворювалась шляхом модуляції для все більш розвиненої модуляції, а органи рота поступово навчалися вимовляти один членоподільний звук за іншим...

Спочатку праця, а потім разом із нею і членоподільне мовлення стали двома найголовнішими стимулами, під впливом яких мозок мавпи поступово перетворився на людський мозок, який, при всій подібності до мавп'ячого, значно переважає його за роз-міром і досконалістю».

(Энгельс Ф. Роль труда в процессе превращения обезьяны в человека. – М., 1979).

4. «Психологічно лінгвістичний акт полягає в тому, щоб надати знаку символічної зачужості. Цей психологічний процес відрізняє мову людини від мови тварини. Неправильно протиставляти одну з них іншій, говорячи, що друга – це мова природна, а перша – штучна й умовна. Людська мова не менш природна, ніж мова тварин, але людська мова належить до більш високого порядку явищ у тому розумінні, що людина, яка

надала знакам об'єктивної значущості, може її змінювати до нескінченності завдяки її умовності. Різниця між мовою людини і мовою тварин полягає в оцінці природи знака...»

(Вандриес Ж. Язык. Лингвистическое введение в историю. – М., 1937. – С. 24 – 25 [Цит. за: Кондрашов Н. А. Сборник задач и упражнений по введению в языкознание: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. № 2101. – 2-е изд., перераб.. – М., 1991, с. 19]).

5. «Людина, навіть первісна, тим... і відрізняється від тварини, що вона не наслідує пасивно природу, а протистоїть їй. Вона пов'язана з іншими людьми, допомагає їм. Вона користується тим, що створюють інші, і сама разом з ними перетворює навколишнє середовище. Виникає новий світ – світ людини і того, що нею створено, чи то матеріальні чи духовні цінності. Виникає людська культура.

Звук також є частиною цієї культури. Він потрібен первісній людині, щоб успішно організувати спільну працю. Він уособлює колективну діяльність, як і кам'яна сокира, наприклад. Лише сокира – це начебто консервована діяльність поза часом, конкретною ситуацією і об'єктом. А звук, який керує спільною працею людей, – регулятор їхньої діяльності у часі, у конкретній ситуації.

Раніше, для тварини, звук був тотожним потребі. Тепер, для людини, він став тотожним діяльності...

Коли ж звук одержав соціальну значущість, з'явився об'єктивний критерій для того, щоб порівняти різні соціальні звуки один з іншим: звук отримав відносну незалежність від сприйняття окремою людиною, спільний для всіх об'єктивний зміст. ...Лише тепер людина змогла зупинити звук, щоб порівняти його з іншими звуками, лише тепер вона змогла поєднати разом два значущих звука; а це і є здатність говорити, здатність розуміти іншу людину.

Уперше звук став справжнім людським. Людина втрутилася у світ звуків, як вона втрутилася у світ природи. Вона по-новому

Практичне заняття 3. Основні теоретичні положення фонетики

План

1. Фонетика як лінгвістична дисципліна.
2. Три аспекти вивчення звуків:
  - а) фізичний аспект;
  - б) фізіологічний аспект;
  - в) лінгвістичний аспект.
3. Класифікація звуків:
  - а) класифікація голосних;
  - б) класифікація приголосних.
4. Фонетичне членування мовленнєвого потоку.
5. Фонетичні процеси:
  - а) позиційні зміни;
  - б) комбінаторні зміни;
  - в) живі та історичні фонетичні зміни;
  - г) спонтанні звукові зміни.
6. Фонетичні закони. Орфоепія. Транскрипція і транслітерація.

Основна література

1. *Кочерган М. П.* Вступ до мовознавства. – К., 2000. – С. 102–152.
2. *Карпенко Ю. О.* Вступ до мовознавства. – К., 2006. – С. 109–140.
3. *Дорошенко С. І., Дудик П. С.* Вступ до мовознавства. – К., 1974. – С. 87–106.
4. *Кодухов В. И.* Введение в языковедение. – М., 1987. – С. 125–131.
5. *Маслов Ю. С.* Введение в языковедение. – М., 1987. – С. 41–44.
6. *Реформатский А. А.* Введение в языковедение. – М., 2001. – С. 157–210.

Практичні завдання

Вправа 1. Прочитайте різноманітні визначення звуку і з'ясуйте, які ознаки звуку покладено в їх основу.

1. «Звуки речи – минимальные единицы речевой цепи, являющиеся результатом сложной артикуляционной деятельности человека и характеризующиеся определёнными акустическими и перцептивными (связанными с восприятием речи) свойствами. Звуки относятся к сегментным средствам, поскольку соотносятся с минимальными линейными единицами языка – фонемами».

(Бондарко Л. В. Звуки речи // Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1990. – С. 165.)

2. «Звук – це найменша, неподільна одиниця мовного потоку, що використовується для побудови складів і фонетичних одиниць вищого рівня, за допомогою яких висловлюються думки».

(Сучасна українська літературна мова / за ред. М. Я. Плющ – К., 1994. – С.18.)

3. «Звук речи. Элемент произносимой речи, образуемый речевыми органами. При фонетическом членении речи звук – это часть слога, кратчайшая, далее неделимая звуковая единица, произнесённая за одну артикуляцию».

(Розенталь Д. Э., Теленкова Н. А. Словарь-справочник лингвистических терминов. – 3-е изд. – М., 1985. – С.80.)

4. «Розмежування звуків мовленнєвого ланцюжка може ґрунтуватися виключно на акустичному враженні; однак щодо їх опису, то тут все інакше. Опис повинен робитися лише на основі артикуляційного акту, адже акустичні одиниці, взяті самі по собі, не піддаються аналізу; треба вдаватися до ланцюжка артикуляторних рухів...»

Первинні одиниці, одержувані шляхом поділу мовленнєвого

ланцюжка, ... називають фонемами [сучасний термін – звук]».

(Сосюр Ф. Курс загальної лінгвістики (Пер. з фр. А. Корнійчук, К. Тищенко. – К., 1998. – С. 56.)

5. «Матеріальною основою мовлення є звуки людського голосу, що утворюються внаслідок роботи мовних органів (мовного апарату) – дихального апарату, гортані і надгортанної порожнини...

Звук як фізична сутність являє собою хвильове механічне коливання частинок пружного середовища (газу, рідини, твердого тіла). Звуком називають також відчуття, що виникає внаслідок дії звукових хвиль на орган слуху – вухо».

(Сучасна українська літературна мова / За ред. А. П. Грищенка. – К., 1993. – С.10, 12.)

6. «Звук являється мінімальною незначимою одиницею речевого потоку. Звук виступає в речі нерасчленовано, как единое целое... Сам по себе звук не обладает языковым значением, но косвенно связан со значением: из звуков состоят значимые единицы языка...».

(Русская грамматика. М., 1980. – Т.1. – С. 14 [Цит. за: Кондрашов Н.А. Сборник задач и упражнений по введению в языкознание. – 2-е изд., перераб.. – М., 1991, с. 27]).

7. «З усієї сукупності можливих звуків у людському мовленні використовуються лише обмежена кількість. Це саме ті, що називаються членоподільними, тобто використовуваними для розрізнення змістових елементів «потоків мовлення», іншими словами, мовного тексту. Цими елементами є не лише слова, але в такій мові, як українська, також і частини слів».

(Білецький А. О. Про мову і мовознавство. – К., 1997. – С. 20).

Вправа 2. Випишіть визначення звука з різних лінгвістичних термінологічних словників.

Практичне заняття 4. Сучасні тенденції розвитку фонологічної системи мови

План

1. Фонологія як наука про фонемі.
2. Фонема і звук.
3. Диференційні та інтегральні ознаки фонем.
4. Позиції фонем. Варіанти і варіації фонем.
5. Фонологічна система.
6. Фонологічні школи.

Основна література

1. *Кочерган М. П.* Вступ до мовознавства. – К., 2000. – С. 152–180.
2. *Карпенко Ю. О.* Вступ до мовознавства. – К., 2006. – С. 156–180.
3. *Дорошенко С. І., Дудик П. С.* Вступ до мовознавства. – К., 1974. – С. 57–61.
4. *Кодухов В. И.* Введение в языкознание. – М., 1987. – С. 131–159.
5. *Маслов Ю. С.* Введение в языкознание. – М., 1987. – С. 44–66.
6. *Реформатский А. А.* Введение в языковедение. – М., 2001. – С. 211–227, 347–385.

Практичні завдання

Вправа 1. Зіставте різні визначення фонемі та прокоментуйте їх.

1. «Фонема (от греч. Phōnema – звук, голос) – единица звукового строя языка, служащая для опознавания и различения значимых единиц – морфем, в состав которых она входит в качестве минимального сегментного компонента, а через них – и для опознавания и различения слов.

(Виноградов В. А. Фонема // Лингвистический

энциклопедический словарь. – М., 1990. – С. 552).

2. «Фонема – це сума акустичних вражень і артикуляторних рухів, сукупність почутої одиниці та одиниці вимовленої, одна з яких зумовлює іншу: отже, це вже складна одиниця, що опирається на кожний з ланцюжків».

(Соссюр Ф. Курс загальної лінгвістики / Пер. з фр. А. Корнійчук, К. Тищенко. – К., 1998 – С. 56).

3. «Фонема есть сумма обобщенных антропофонических свойств известной фонетической части слова, неделимая при установлении коррелятивных связей в области одного языка и корреспондентных связей в области нескольких языков».

(Бодуэн де Куртенэ И. А. Некоторые отделы сравнительной грамматики славянских языков // Избр. труды по общему языкознанию. – Т. I – М.; 1963. – С. 121).

4. «Фонема – (гр. Phonema – звук, голос) – мінімальна одиниця звукової будови мови, яка служить для розпізнання і розрізнення значеннєвих одиниць – морфем, до складу яких вона входить як найменший сегментний компонент, а через них – і для розпізнання та розрізнення слів».

(Кочерган М. П. Загальне мовознавство. – К., 1999. – С.77).

5. «Фонемы – наименьшие единицы речевого звучания, которые на основе своих акустических качеств используются в данном языке для различения значимых единиц речи – слов и их форм, внешнюю сторону которых, как правило, составляет определенный ряд последовательно расположенных фонем».

(Гвоздев А. Н. Современный русский литературный язык. Ч. I: Фонетика и морфология. – М., 1973. – С. 8).

6. «Фонологические единицы, которые с точки зрения данного языка невозможно разложить на более краткие следующие друг за другом фонологические единицы, мы

називаєм фонемами».

(Трубецької Н. С. Основи фонології. – М., 1960 – С. 138).

7. «Фонему визначають як мінімальну одиницю звукової будови мови, функція якої полягає у розрізненні і розпізнаванні значущих одиниць – морфем, а через них і слів».

(Сучасна українська літературна мова / за ред. Л. П. Грищенка. – К., 1993. – С. 13).

8. «...Фонемой является кратчайшая звуковая единица как независимая по своему качеству величина и потому сама по себе достаточная для различения звуковых оболочек словоформ».

(Аванесов Р. И. Фонетика современного русского литературного языка: Уч. пос. – М., – 1956. – С. 21).

9. «Фонема – це найменша одиниця звукової системи тієї чи іншої мови, за допомогою якої розпізнаються значущі одиниці мови (морфемі і слова). Фонемі є єдиним матеріалом для побудови слів і морфем. Вони, як правило, встановлюються для мови в цілому, а не для мовлення, де розрізняються звуки».

(Сучасна українська літературна мова / за ред. М. Я. Плющ. – К., 1994. – С. 44).

10. «Фонема – минимальная звуковая единица, используемая в языке для образования значимых единиц и для их различения. В речи фонема представлена всегда в виде своих оттенков, аллофонов, одни из которых меньше зависят от окружающих звуков, – другие – больше.

(Бондарко Л. В. Звуковой строй современного русского языка. – М., – С. 114–115).

Вправа 2. Випишіть визначення фонемі зі «Словника лінгвістичних термінів» (Ганич Д. І., Олійник З. С., 2000) та інших довідникових видань.

Практичне заняття 5. Лексико-семантична система мови

План

1. Лексикологія, її розділи та предмет вивчення.
2. Слово як одиниця мови. Відмінність слова від морфеми та речення. Функції слова.
3. Лексема і словоформа.
4. Лексичне значення.
5. Слово, поняття, концепт.
6. Лексична система мови. Проблема класифікації слів.
7. Лексико-семантичні категорії.
8. Розвиток лексичної системи.
9. Стилiстична диференціяція словникового складу мови.

Основна література

1. *Кочерган М. П.* Вступ до мовознавства. – К., 2000. – С. 181–223.
2. *Карпенко Ю. О.* Вступ до мовознавства. – К., 2006. – С. 182–257.
3. *Дорошенко С. І., Дудик П. С.* Вступ до мовознавства. – К., 1974. – С. 125–155.
4. *Кодухов В. И.* Введение в языкознание. 2-е изд. – М., 1987. – С. 169–188.
5. *Маслов Ю. С.* Введение в языкознание. – М., 1987. – С. 102–111.
6. *Реформатский А. А.* Введение в языковедение. – М., 2001. – С.60–155.

Практичні завдання

Вправа 1. Прочитайте та прокоментуйте подані нижче визначення слова. З'ясуйте ознаки слова, на які звертають увагу мовознавці.

1. «Слово – основная структурно-семантическая единица

языка, служащая для именованя предметов и их свойств, явлений, отношений действительности, обладающая совокупностью семантических, фонетических и грамматических признаков, специфичных для каждого языка».

(Гак В. Г. Слово // Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1990. – С. 464).

2. «Слово называется формой мысли... Слово состоит из звукового единства, представления и значения...»

(Потебня А. А. Из записок по русской грамматике – М.: 1958. – Том 1. С. 20–21 [Цит. за: Кондрашов Н. А. Сборник задач и упражнений по введению в языкознание: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. № 2101. – 2-е изд., перераб. – М., 1991. – С. 114]).

3. «У мовній дійсності ми зустрічаємо слово як частину мовлення, а саме воно є найменшою самостійною частиною мовлення, найменшою самостійною одиницею, яка несе значення. Комплекси б – а – у – т чи l – e – r – n – e – n e словами, тому що ми можемо виділити їх у мовленнєвому потоці як єдності, що є самостійними носіями значення».

(W. Schmidt Deutsche Sprachkunde // Искоз А., Ленкова А. Хрестоматия по лексикологии немецкого языка: Учебное пособие. – Л., 1975. – С. 99.

5. «Слово представляет собою внутреннее, конструктивное единство лексических и грамматических значений. Определение лексических значений слова уже включает в себя указания на грамматическую характеристику слова».

(Виноградов В. В. Русский язык (Грамматическое учение о слове). – 2-е изд. – М., 1972. – С.18 [Цит. за: Кондрашов Н. А. Сборник задач и упражнений по введению в языкознание: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. № 2101. – 2-е изд., перераб.. – М., 1991. – С. 114–115).

6. «У тлумачних словниках різних мов слово за звичаєм визначається як “одиниця мовлення”. Не варто заперечувати: можна визначити і так. Саме наше “слово”, як і більшість слів, що не стали науковими термінами, багатозначне (полісемантичне). Воно в нас може означати те саме, що й “промова”. За минулих часів “слово” мало також значення розповідь, оповідання, повість так, як у назві – “Слово о плъку Игоревъ” – слово означає те, що в грецькій мові означало “епос” [epos], і цю літературну пам’ятку східних слов’ян можна було б назвати: “Епос про похід Ігоря”. Коли ми даємо комусь “слово честі”, то тут виявляється ще одне значення нашої “лексичної одиниці”, якою ми стверджуємо правдивість сказаного нами. Зазирнувши в етимологічний словник, ви знайдете там, що слово за своїм походженням пов’язане з нашим “слава” та іншими словами слов’янських і взагалі індоєвропейських мов».

(Білецький А. О. Про мову і мовознавство – К., 1997. – С. 41).

7. «Слово – это важнейшая «единица» языка, обозначающая явления действительности и психической жизни человека и обычно одинаково понимаемая коллективом людей, исторически между собой связанных и говорящих на одном языке».

(Будагов Р. А. Введение в науку о языке. – М., 1965. – С. 12).

8. «Слово – це основна функціонально-структурна і семантична одиниця мови, що становить звук або комплекс звуків і, характеризуючись самостійністю та відтворюваністю, є будівельним матеріалом для речення».

(Сучасна українська літературна мова / за ред М. Я. Плющ. – К., 1994. – С. 116).

Вправа 2. Випишіть визначення слова зі «Словника лінгвістичних термінів» (Ганич Д. І., Олійник І. С., 2000) та інших термінологічних словників.

ЧАСТИНА ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Орієнтовна тематика рефератів

1. Історія розвитку порівняльно-історичного мовознавства в XIX-XX століттях.
2. Основоположники порівняльно-історичного мовознавства.
3. Вільгельм фон Гумбольдт: провідні ідеї його лінгвістичної спадщини.
4. Сучасні мовознавчі методи дослідження.
5. Структурний метод в історії мовознавства.
6. Мовознавство як суспільна наука.
7. Проблематика прикладної лінгвістики.
8. Комунікативна лінгвістика як наука і навчальна дисципліна.
9. Семіотика та лінгвосеміотика.
10. Мова та інші семіотичні системи.
11. Основні положення лінгвістичної концепції Ф. де Соссюра.
12. Зв'язок мови та мислення.
13. Мова і мовлення: позиції вчених щодо визначення та взаємодії цих понять.
14. О. О. Потебня – засновник Харківської лінгвістичної школи.
15. Проблема визначення поняття “мислення” в науковій літературі.
16. Теорія лінгвальної відносності Сепіра-Уорфа.
17. Сучасні теорії походження мови.
18. Мова як історична категорія.
19. Національна мова та її стилі.
20. Інтеграція та диференціація – основні процеси розвитку мов.
21. Різновиди класифікацій мов світу.
22. Історія створення генеалогічної класифікації мов.

23. Типологічна класифікація мов та її значення в історії мовознавства.
24. Етапи розвитку письма та його значення в історії людства.
25. Різновиди предметного письма.
26. Розвиток фонографічного письма.
27. Зародження слов'янської писемності (глаголиця та кирилиця).
28. Українська писемність на тлі писемностей інших мов.
29. Витоки і становлення латинського та слов'янського алфавітів.
30. Мова міміки та жестів: етнокультурна специфіка.
31. Походження української, російської та білоруської мов.
32. Сучасні проблеми графіки.
33. Основні та проміжні рівні мовної системи.
34. Поняття лінгвістичних рівнів, їх одиниці та взаємодія.
35. Фонетика як наука. Основні проблеми прикладної фонетики.
36. Основні фонетичні закони.
37. Фонетична та фонематична транскрипція.
38. Внесок М. С. Трубецького в розвиток фонологічної теорії.
39. Вітчизняні та закордонні фонологічні школи.
40. Словниковий склад мови та його історичний розвиток.
41. Історичні зміни в лексиці.
42. Типи значень слова та їх зміни.
43. Етимологія як наука, її проблематика.
44. Проблематика лексикографії. Основні види словників.
45. Сучасні класифікації фразеологізмів.
46. Фразеологізми та їх етимологія: зіставний аспект.
47. Про походження крилатих слів та образних виразів.
48. Морфеміка як наука.
49. Основні способи словотвору.
50. Основні способи вираження граматичних значень в різних мовах.

Методичні рекомендації до написання рефератів

Оберіть тему, яка буде вам цікавою, тоді роботу буде виконано з бажанням і натхненням, що, безумовно, позначиться на її якості. Для написання реферату слід скласти список літератури з даної проблеми. Спочатку треба звернутися до списку додаткової літератури, поданого в «Навчально-методичних матеріалах». Доповнити власний список потрібно у бібліотеці, при цьому звернути увагу на нові надходження. Можна використовувати матеріали з Інтернету, але як додаткові, що висвітлюють проблему з поглядів, не зазначених у друкованих джерелах. Обрані джерела треба прочитати, проаналізувати, систематизувати, вибрати найголовніше, скласти план написання реферату. Оскільки обсяг реферату обмежено, варто повною мірою висвітлити найголовніші проблеми, залишити поза увагою другорядні аспекти.

Текст реферату необхідно вирівняти по ширині та друкувати з міжрядковим інтервалом 1,5, абзац – 1,5 мм; шрифт – Times New Roman, кегль – 14. Друк повинен бути чітким, чорного кольору, середньої жирності. Нумерація сторінок реферату ставиться у верхньому правому кутку (титульна сторінка не нумерується).

Реферат повинен містити: титульний аркуш, зміст, вступ, основну частину, яка складається з розділів, висновки, список використаної літератури та додатки за необхідності.

У вступі необхідно обґрунтувати важливість і актуальність теми, зазначити мету, завдання роботи, шляхи їх вирішення. Вступна частина повинна бути стислою, але змістовною та інформативною. Основні питання треба розкривати логічно, послідовно, зазначати посилання на праці видатних мовознавців, філософів, психологів, етнографів, залучати яскраві приклади, цікаві аспекти розв'язання проблеми. Перехід від одного питання до іншого має бути плавним, логічним. Висновки повинні бути невеликими за обсягом, змістовними, та висвітлювати результати проведеного аналізу.

Вимоги до оформлення рефератів

Зразок оформлення реферату

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад “Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”

Кафедра романо-германської філології

РЕФЕРАТ
зі “ Вступу до мовознавства ”
на тему:

“ Морфеміка як наука ”

Студентки I курсу

напряму підготовки:
середня освіта

спеціальності:
мова і література (англійська)

Рябих Юлії Дмитрівни

Керівник: викладач кафедри
романо-германської філології
Веремєєва М.В.

Полтава – 2018

Приклад оформлення використаних джерел

Список використаної літератури

1. Манакин В. Н. Сопоставительная лексикология / Владимир Николаевич Манакин. – К. : Знання, 2004. – 326 с.

2. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика : [учеб. пособие] / Валентина Авраамовна Маслова. – 2-е изд. – Минск : ТетраСистемс, 2005. – 255 с.

3. Мізін К. І. Психолінгвістичний експеримент чи соціолінгвістичний моніторинг? Епістемологічні пошуки аксіологічної фразеології (на матеріалі компаративної фразеології) / К. І. Мізін // Мовознавство. – 2008. – № 1. – С. 67-79.

Посилання в тексті: [1, с. 56], [7, с. 45-46] – перша цифра вказує на номер джерела в списку літератури, наступна – на номер сторінки, з якої взято цитату.

Список використаної літератури оформлюється в АЛФАВІТНОМУ порядку.

Зразки оформлення списку використаних джерел

Характеристика джерела	Приклад оформлення
Монографії та книги (один, два або три автори)	Савченко С. В. Социализация студенческой молодежи в условиях регионального образовательного пространства. – Луганск: Альма-матер, 2003. – 406 с. Атанов Г. А., Пустынникова И. Н. Обучение и искусственный интеллект, или основы современной дидактики высшей школы. – Донецк: Изд-во ДОУ, 2002. – 504 с. Тхоржевська Т. Д., Мишчишин І. Я., Щербяк Ю. А. Теоретико-мето-дичні основи

	християнської педагогіки. Історико-педагогічний аспект: Монографія. – Частина II. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. – 480 с.
Підручники, посібники, методичні рекомендації	<p>Підласий І. П. Практична педагогіка або три технології: Інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти. – К.: Видавничий дім "Слово", 2004. – 616 с.</p> <p>Смирнов С. Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М.: Издательский центр "Академия", 2001. - 304 с.</p> <p>Карпенчук С. Г. Самовиховання особистості: Науково-метод. посібник. – К.: ІЗИН, 1998. – 216 с.</p> <p>Соловей М. І., Спіцин Є. С. Основи професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя: Навч. посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2002. – 232 с.</p>
Збірники наукових праць	<p>Теоретичні питання культури, освіти та виховання: Зб. наук. праць. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2003. – Вип. 24. – 204 с.</p> <p>Новые педагогические и информационные технологии в системе образования / Под ред. Е. С. Полат. – М.: Изд. Центр «Академия», 2000. – 272 с.</p>
Складові частини книги, збірника,	<p>Амонашвілі Ш. О. У школу – з шести років // Педагогічний пошук / Укл. І. М. Баженова. – К.: Рад. школа, 1988. – С. 3-46.</p> <p>Буренко В. М., Мартиненко С. М. Педагогічні умови організації навчального процесу на факультетах післядипломної освіти // Теоретичні питання культури, освіти та виховання: Зб. наук. праць. – К.: КНЛУ, 2003. – № 24. – С. 38-41.</p>

Стаття з журналу	Журавский В. Чого ми чекаємо від Болонського процесу і що він вимагає від нас? // Аудиторія. – 2003. – №37. – С.4-5. Корсак К. Нова українська мрія – європейський освітній простір // Освіта і управління. – 2003. – № 2. – С.44-50.
Багатотомні видання	Сухомлинський В. О. Народження громадянина // Вибр. твори: В 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 3. – С. 382-423. Ушинський К.Д. Людина як предмет виховання (Передмова) // Вибр. пед. твори: У 2-х т. – К.: Рад. школа, 1983. – Т.1. – С. 382-423.
Перекладні видання	Штайнер Р. Современная духовная жизнь и воспитание: Пер. с нем. – М.: Парсифаль, 1996. – 208 с.
Словники Енциклопедії	Словник термінології з педагогічної майстерності. – Полтава: ПДПУ, 1995. – 63 с. Професійна освіта: Словник / За ред. Н. Г. Ничкало. – К.: Вища шк., 2000. – 380 с.
Тези доповідей	Демиденко Т. М. Методичні аспекти підготовки майбутніх учителів до інноваційної діяльності // Проблеми професійної підготовки вчителя школи майбутнього: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Мелітополь, 30-31 жовтня 2001 р. – Мелітополь, 2001. – С. 120-122.
Дисертації	Прошкін В. В. Формування творчої уяви майбутніх учителів у процесі розв'язання нестандартних математичних задач: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. – Луганськ, 2003. – 220 с.
Автореферати дисертацій	Харченко Т. Г. Взаємодія школи та соціального середовища у вихованні учнів колегів і ліцеїв Франції: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Луган. націон. пед. університет імені Тараса Шевченка. – Луганськ, 2002. – 20 с. Воробйова І. А. Формування соціокультурної

	компетенції учнів старшої школи засобами іноземної мови: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Київ. націон. лінгвістичн. університет. – К., 2003. – 20 с.
Роботи іноземною мовою	Homans G. Social Behaviour as Exchange // American Journal of Sociology. – 1958. – Vol. 63. – P. 32-49. Collier P. Horowitz L. Destructive Generation: Second Thoughts about the / Sixties. – N.Y., 1989. – 312 p.
Архівні джерела	Центральний державний історичний архів України. Ф.120. Оп.7. С.160. А.1-24,26.
Посилання на Інтернет	Открытый колледж російського консорциума техникумов и колледжей. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dospo.ru/model.html – Заголовок з екрану.

Критерії оцінювання рефератів

Оцінка виставляється з урахуванням двох параметрів: 1) обсяг виконаного реферату; 2) якість викладення матеріалу.

1. Оцінка «відмінно» ставиться за реферат, який має обсяг 15 або більше друкованих (рукописних) сторінок; проблема, яка в ньому розглядається, викладена повно, послідовно, логічно; список використаної наукової літератури нараховує 5-6 джерел, відповідає сучасним правилам оформлення бібліографії.

2. Оцінка «добре» ставиться за реферат, який має обсяг 10 сторінок; тема реферату викладена досить повно, але є певні недоліки в логіці викладу; бібліографічний список нараховує 4-5 джерел, у цілому відповідає сучасним правилам оформлення, але містить певні помилки.

3. Оцінка «задовільно» ставиться, коли обсяг реферату є недостатнім для висвітлення обраної проблеми, і тому проблема розглядається поверхово; у бібліографічному списку менше

чотирьох наукових джерел і є помилки в оформленні.

4. Оцінка «незадовільно» ставиться, якщо тема реферату нерозкрита, у бібліографічному списку менше 2 наукових джерел і подано не за сучасними правилами; також за умов не самостійної роботи над рефератом, а вилучення його з інтернет-джерел.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90-100	A	відмінно	зараховано
83-89	B	добре	
75-82	C		
63-74	D	задовільно	
50-62	E		
21-49	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-20	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

ЧАСТИНА ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

Питання для самоконтролю

1. У чому різниця між об'єктом і предметом загального і конкретного мовознавства?
2. Які науки „про людину” ви знаєте? Як пов'язане з ними сучасне мовознавство (через предмет і об'єкт)?
3. Які проблеми традиційно намагалося розв'язати мовознавство і які проблеми воно допомагає розв'язати сьогодні (прикладний аспект)?
4. Дайте визначення терміна „метод”. У яких значеннях вживається термін „метод” у мовознавчій літературі?
5. Назвіть основні методи дослідження мови.
6. Розкрийте суть і завдання описового методу. Де цей метод знайшов практичне застосування?
7. Що є об'єктом дослідження порівняльно-історичного методу? Які прийоми використовує порівняльно-історичний метод?
8. Чим історичний метод відрізняється від порівняльно-історичного? Яке практичне застосування має історичний метод?
9. Чим зіставний метод відрізняється від порівняльно-історичного? Яке практичне застосування має зіставний метод?
10. Для чого в лінгвістичних дослідженнях застосовується метод обчислень? Якими є його завдання?
11. Доведіть, що мова є явищем суспільним, а не біологічним чи психічним.
12. Яка з двох форм існування мови (усна й писемна) є первинною? Що спонукало стародавні суспільства до пошуків письма? Чи існують безписемні мови за нашого часу?
13. У чому полягає відмінність мови від мовлення?
14. Що є предметом вивчення в прагматиці? Якими термінами у прагматиці позначається видима й прихована мета висловлювання?

15. Чи можуть перейти в мову суб'єктивні вияви у вживанні мовних одиниць? Якщо можуть, то за яких умов?

16. Якщо в мові з'являються нові слова чи нові значенніві відтінки слів, про що це свідчить?

17. Назвіть основні функції мови. Відповідь аргументуйте.

18. Якими є одиниці кожного рівня мови як знакової системи? У чому полягає функціональне призначення кожної одиниці?

19. Що таке нижчий і вищі рівні мови? Яким є функціональне призначення кожного рівня?

20. Як у системі мови враховується її дихотомічна природа?

21. Чим система мови відрізняється від структури? Що є основоположним показником (принципом) системи? Проілюструйте.

22. Що таке парадигма, парадигматичні відношення?

23. На яких рівнях мови зустрічаються парадигматичні й синтагматичні відношення? Проілюструйте їх прикладами.

24. Які різновиди змін звуків ви знаєте?

25. Назвіть позиційні звукові зміни, поясніть їх суть, наведіть приклади.

26. У чому відмінність між кількісною і якісною редукцією?

27. Дайте характеристику комбінаторних звукових змін. Назвіть комбінаторні зміни звуків, наведіть приклади.

28. За якими ознаками можуть акомодуватися звуки?

29. Охарактеризуйте всі різновиди асиміляції. Чим асиміляція відрізняється від дисиміляції?

30. Чим акомодация відрізняється від асиміляції?

31. Наведіть приклади гаплогогії, дієрези, епентези і метатези, субституції звуків і гіперизмів.

32. Дайте визначення фонетичних законів. Розкрийте їх сутність. Наведіть приклади конвергенції і дивергенції звуків.

33. Дайте визначення морфеми й обґрунтуйте його.

34. Як ви розумієте вираз „варіювання морфем”? Як називаються варіанти морфем?

35. Які типи значень властиві морфемам? Підкріпіть свою відповідь конкретними прикладами.
36. На які два види поділяються всі морфеми?
37. Що таке суперсегментні морфеми? Наведіть приклади.
38. Як класифікуються морфеми з функціонального погляду?
39. Що ви розумієте під способом вираження граматичних значень? Які способи вираження граматичних значень називаються синтетичними? Аналітичними?
40. В яких мовах поширені такі синтетичні способи вираження граматичних значень, як внутрішня флексія і редуплікація?
41. Що таке „граматична форма слова”?
42. Розкажіть про історичну змінність способів і засобів вираження граматичних значень.
43. Що вивчає лексикологія в широкому розумінні? З яких наукових дисциплін вона складається? Що вони вивчають?
44. Що є предметом загальної, конкретної, історичної та зіставної лексикології?
45. Чим відрізняється слово від морфеми і речення?
46. Що таке лексичне значення слова? Із яких компонентів складається лексичне значення?
47. Розкажіть про співвідношення слова і поняття.
48. Що таке моносемія і полісемія? У чому відмінність вживання слів однозначних від багатозначних?
49. Як виникає полісемія? У чому відмінність між прямим і переносним значенням слова?
50. Що таке розширення і звуження значення слова? Чи збігається поняття широкого значення з поняттям багатозначності?

Теми для самопідготовки

1. Мовознавство – наука про мову. Предмет мовознавства.
2. Структура мовознавства.
3. Проблематика мовознавства.
4. Методи дослідження в мовознавстві.
5. Зв'язок мовознавства з іншими науками.
6. Знакові системи.
7. Мова – особлива знакова система.
8. Знак. Поняття знака. Властивості знака.
9. Природа й сутність мови.
10. Мова й мислення. Види мислення.
11. Мова й суспільство (мовна політика, мова й особистість).
12. Форми мови (діалекти, народна мова, літературна мова).
13. Функції мови.
14. Мова й мовлення.
15. Вербальне й невербальне мислення.
16. Мовна діяльність
17. Види спілкування.
18. Гіпотези про походження мови
19. Співвідношення між мовними рівнями й одиницями мови.
20. Структурні рівні мовної системи.
21. Семіотика як наука про знаки.
22. Мова та інші семіотичні системи.
23. Мова як знакова система.
24. Невербальні засоби комунікації.
25. Комунікація у світі тварин та людська мова.
26. Мова та інші засоби спілкування.
27. Мова як найважливіший засіб людського спілкування.
28. Мова та мислення.
29. Логічні та граматичні категорії.
30. Основні гіпотези походження мови.
31. Основні закономірності розвитку мови.

32. Походження людини, людського суспільства і мови.
33. Фонетика як розділ лінгвістики.
34. Аспекти фонетики: фізичний аспект.
35. Аспекти фонетики фізіологічний аспект.
36. Будова й робота органів мовлення.
37. Класифікація звуків мовлення.
38. Особливості класифікації голосних звуків.
39. Класифікація приголосних звуків.
40. Аспекти вивчення мовних одиниць.
41. Фонетичне членування мовного потоку.
42. Склад. Теорія складу.
43. Наголос. Його функції й види.
44. Фонетичні позиційні зміни.
45. Будова й робота органів мовлення.
46. Комбінаторні зміни звуків.
47. Спонтанні зміни звуків.
48. Фонема. Функції фонем.
49. Властивості й позиції фонем.
50. Фонологічна система.
51. Орфоепія.
52. Транскрипція і її практичне застосування.
53. Значення письма. Науки, що його вивчають.
54. Типи начертального письма.
55. Так зване предметне письмо.
56. Графіка і алфавіт.
57. Поняття транслітерації.
58. Орфографія і її принципи.
59. Лексика й лексикологія.
60. Слово і його значення.

Тести для самоперевірки

1. Мовознавство – це наука про...

- а) історію народу;
- б) про психічний стан людини;
- в) про мову.

2. Українську мову вивчає...

- а) загальне мовознавство;
- б) конкретне мовознавство;
- в) прикладне мовознавство.

3. Забезпечує спілкування людини з комп'ютером...

- а) загальне мовознавство;
- б) конкретне мовознавство;
- в) прикладне мовознавство.

4. Створює лінгвістичну теорію...

- а) прикладне мовознавство;
- б) конкретне мовознавство;
- в) загальне мовознавство.

5. Мовознавство – це...

- а) природнича наука;
- б) гуманітарна наука.

6. Мова – це явище...

- а) біологічне;
- б) психічне;
- в) суспільне.

7. Індоевропейська мова – це...

- а) прामова;
- б) нова мова;
- в) стара мова.

8. Об'єктом порівняльно-історичного методу є...

- а) структура мови;
- б) інвентаризація мовних одиниць;
- в) споріднені мови.

9. Удосконалює правопис...

- а) загальне мовознавство;

- б) прикладне мовознавство;
- в) часткове мовознавство.

10. Структуру мови вивчає...

- а) загальне мовознавство;
- б) прикладне мовознавство;
- в) конкретне мовознавство.

11. Специфіку англійських звуків вивчає...

- а) прикладне мовознавство;
- б) загальне мовознавство;
- в) конкретне мовознавство.

12. Виникнення й розвиток письма вивчає...

- а) загальне мовознавство;
- б) конкретне мовознавство;
- в) прикладне мовознавство.

13. Засіб спілкування людей – це ..

- а) емотивна функція мови;
- б) когнітивна функція мови;
- в) комунікативна функція мови;
- г) мислетворча функція мови.

14. Естетична функція мови – це...

- а) функція вираження прекрасного, виховання естетичного смаку;
- б) функція вираження почуттів;
- в) функція самовираження.

15. Мова – це ...

- а) мислення;
- б) інструмент мислення.

16. Номінативну функцію виконують

- а) звуки;
- б) лексеми;
- в) речення.

17. Мовлення – це явище...

- а) загальне;
- б) абстрактне;
- в) індивідуальне.

18. Мовні рівні є ...

- а) автономними, незалежними;
- б) взаємопов'язані.

19. Історію мови досліджує...

- а) синхронічне мовознавство;
- б) діахронічне мовознавство;
- в) часткове мовознавство.

20. Звуками людина передає свої враження про навколишній світ – це теорія...

- а) звуконаслідувальна;
- б) звукосимволічна;
- в) вигукова.

21. Причинами появи нових слів є...

- а) внутрішні причини розвитку мови;
- б) зовнішні чинники.

22. Залишки елементів галльської мови у французькій мові – це...

- а) адстрат;
- б) суперстрат;
- в) субстрат.

23. Який рівень мови є найстійкіший?

- а) лексичний;
- б) фонетичний;
- в) морфологічний.

24. Генеалогічна класифікація мов створена на основі...

- а) структурного методу;
- б) зіставного методу;
- в) описового методу;
- г) порівняльно-історичного методу.

25. Слов'янські мови належать до...

- а) індоєвропейської сім'ї;
- б) фінно-угорської;
- в) тюркської.

26. Латинь, старослов'янська мова, кашубська мова, прусська мова, полабська мова, санскрит, галльська мова – це...

- а) мови однієї сім'ї;
- б) мертві мови;
- в) слов'янські мови.

27. Флективні мови – це мови за ...

- а) типологічною класифікацією мов;
- б) генеалогічною класифікацією.

28. Сучасні слов'янські мови виникли внаслідок...

- а) інтеграції;
- б) диференціації;
- в) контактування мов.

29. Залишки мови болгар у мові болгар – це ...

- а) суперстрат;
- б) адстрат;
- в) субстрат.

30. Зникнення носових голосних, редукованих, поява чергування **о, е з і** в українській мові – це явища

- а) екстралінгвістичні;
- б) внутрішньолінгвістичні.

31. Поява в українській мові таких слів, як *ваучер, дилер, менеджер, маркетинг* – це явище ...

- а) екстралінгвістичні;
- б) внутрішньолінгвістичні.

32. Міміка, жести, дорожні знаки – це

- а) вербальні знаки;
- б) невербальні форми спілкування.

33. Білінгвізм – це ...

- а) наука про мову;
- б) двомовність;
- в) мовні помилки.

34. Структура мови – це

- а) внутрішня будова мови;
- б) сукупність взаємопов'язаних і взаємозумовлених елементів.

35. Мовлення – явище ...

- а) стабільне;
- б) загальноприйняте;

в) динамічне, унікальне.

36 Граматика – це розділ мовознавства, який вивчає ...

а) правила написання слів;

б) значення лексем;

в) будову мови.

37. Дериватологія – це наука про...

а) морфеми;

б) утворення нових слів;

в) будову слів.

38. Парадигматичні відношення – це ...

а) лінійні зв'язки слів;

б) відношення між словами на основі спільності або протилежності.

39. Орфоепія – розділ мовознавства про...

а) систему вимовних норм;

б) про правила написання слів;

в) про звуковий склад мови.

40. Лексикографія – розділ мовознавства, про ..

а) лексичний склад мови;

б) про правила написання слів;

в) про укладання словників.

41. Вступ до мовознавства – це пропедевтичний курс...

а) конкретного мовознавства;

б) загального мовознавства;

в) прикладного мовознавства.

42. Літературна мова – це ...

а) унормована загальнонародна мова;

б) мова літератури.

в) загальнонародна мова.

43. Що в мові є знаком?

а) звук;

б) слово;

в) морфема;

г) всі мовні одиниці.

44. Який мовний знак виконує комунікативну функцію?

- а) звук;
- б) слово;
- в) словосполучення;
- г) речення.

45. Скільки мов тепер існує в світі?

- а) 25 тис. мов;
- б) 7 тис. мов;
- в) 10 тис. мов;
- г) 20 тис. мов;
- д) точно визначити кількість мов неможливо.

46. Знайти зайву мову з ряду мов: українська, полабська, білоруська, болгарська, угорська, хорватська, сербська.

- а) угорська;
- б) хорватська;
- в) полабська.

47. До якої групи мов належать мови таджицька, афганська, курдська, осетинська, скіфська.

- а) індійська група;
- б) тюркська група;
- в) іранська група.

48. Теоретичне мовознавство – це ...

- а) загальне мовознавство;
- б) конкретне мовознавство;
- в) прикладне мовознавство.

49. Пам'ятки писемності постачають мовознавству:

- а) соціологія;
- б) археологія;
- в) етнографія.

50. Який мовний рівень є найчутливішим до суспільних змін?

- а) лексико-семантичний;
- б) фонетичний;
- в) морфологічний.

ГЛОСАРІЙ

А

Акомодація – (лат. *accomodatio* – «приспосовання») – фонетичний процес приспосовання вимови суміжних приголосних і голосних звуків, внаслідок чого властивості одного звука частково поширюються на інший.

Афікси (від лат. *affixus* – «прикріплений», «причеплений») – морфеми, що рикріплюються до кореня або вставляються в нього і видозмінюють його. За цією властивістю їх називають формантами. Не будучи самостійними одиницями, вони завжди пов'язані з коренем і виконують словозмінну або словотвірну роль.

Аломорф – морф, вживання якого обумовлене його позицією в словоформі.

Алофон (відтінок фонемі) – звук, в якому проявляється фонема в конкретній фонетичній позиції.

Антоніми (від гр. *anti* “проти” й *опута* “ім'я”) – різні за звучанням слова, які мають протилежні, але співвідносні значення.

Артикуляція – робота мовних органів, спрямована на утворення будь-якого звука мови.

Архаїзм (з гр. *archaios* – стародавній) – застарілий для певної епохи мовний елемент (слово, зворот, форма слова, афікс), що вийшла з активного вжитку.

Асиміляція (від лат. assimilatio "уподібнення") – артикуляційне уподібнення одного звуку до іншого в мовленнєвому потоці в межах слова або словосполучення.

Атонація (дезакцентація) – втрата словом словесного наголосу.

Афіксація – це вираження граматичних значень за допомогою афіксів (суфіксів, префіксів, закінчень тощо).

Африката (лат. affricato – тру, притираю) – зімкнено-щілинний (або зімкнено-фрикативний) звук. Особливість артикуляції африкат полягає в тому, що після зімкнення активного органа з пасивним настає повільне (а не раптове, як при творенні проривних) розімкнення, яке поступово переходить у щілину.

Б

Білінгвізм (від лат. bi – „дво” і lingua – „мова”) – двомовність, коли в межах однієї держави чи соціальної спільності використовуються дві мови у відповідних сферах спілкування.

Білабіальні приголосні (лат.bi від bis – «двічі») – губно-губні приголосні.

Буква – графічний знак, що слугує для передачі звуків (фонем) у алфавітних системах письма.

В

Варіант фонем – це індивідуальні, територіальні й позиційні видозміни фонем, які не впливають на смисл, не утруднюють сприймання.

Вищі рівні мови – рівні мови обіймають такі мовні елементи, в яких, крім плану вираження, існує ще й план значення, ці елементи іменують значенневими одиницями мови. Такими є слова, які становлять єдність звучання і значення.

Внутрішня флексія – засіб вираження граматичних значень, характерний для індоєвропейських мов. Так, зокрема, в українській та російській мовах за допомогою чергування виражається граматичне значення виду (зібрати – збирати).

Внутрішня форма слова – спосіб мотивації слова, семантична й структурна співвіднесеність морфем, із яких воно складається, з іншими морфемами.

Г

Гаплогія (від гр. haploos – простий і logos – слово, вчення) – спрощення звукового складу слова як наслідок випущення одного з двох однакових або подібних складів.

Генеалогічна класифікація мов (гр. genealogia – «родовід») – угруповання мов в рамках порівняльно-історичного мовознавства на базі родинних зв'язків між ними, заснованих на спільності їх походження.

Граматичний рівень мови – вищий мовний рівень, який складається з двох розділів: морфології й синтаксису.

Гуманітарні науки – (від лат. *humanitas* – людство, людяність) – науки, пов'язані з вивченням людини і людського суспільства, його виникнення й розвитку, з усіма проявами його матеріального і духовного життя. До гуманітарних наук належать: філософія й історія, логіка й естетика, педагогіка й психологія, археологія й етнографія, літературознавство й мистецтвознавство.

Д

Дві форми існування конкретних мов – існування конкретної мови в двох формах усній і писемній.

Денотант – реальний предмет (чи явище) як об'єкт найменування.

Денотативне значення – значення, що виражає матеріальну сутність реалії.

Дефініція (від лат. *definitio* – визначення) – точне логічне визначення, що називає найістотніші особливості означуваного.

Дериваційне значення – значення, яке доповнює речове, уточнює, конкретизує його.

Дериваційна морфема – афіксальна морфема, яка видозмінює лексичне значення кореня і утворює нове слово.

Дивергенція (з лат. *divergentio* – розходження) – розщеплення звука на два різні звуки.

Динамічний наголос – виділення (вимова) одного із складів слова (такту) більшою силою, тобто сильнішим видихом струменя повітря.

Дисиміляція (від лат. *dissimilatio* – розподібнення) – розподібнення артикуляції двох однакових або подібних звуків у межах слова, втрата ними спільних фонетичних ознак.

Дистанційна асиміляція – асиміляція звуків на відстані.

Дихотомія мови (з грец. *dichotomia*; *dicha* – на дві частини і *tome* – переріз) – розділення мови на мову і мовлення.

Діахронія (гр. *dia* – через, *chronos* – час, тобто «різночасність») – історичний розвиток мовної системи як предмет лінгвістичного вивчення, розвиток мови у часі.

Діалектика – філософський метод, що встановлює шляхи пізнання мовних явищ, не підмінюючи специфічних мовознавчих методів і прийомів дослідження.

Е

Евфемізми (гр. *euphemismos* від *eu* – добре і *phemi* – говорю) – слова або вислови, які вживають замість заборонених слів.

Експліцитна мета (висловлювання) – зміст, який безпосередньо виражений сукупністю мовних знаків, що складають дане повідомлення.

Епентеза (від гр. *epenthesis* – вставка) – поява у словах додаткового звука.

Етнолінгвістика (від гр. *ethnos* – народ, плем'я і лінгвістика) – напрям у мовознавстві, що вивчає мову в її відношенні до культури, взаємодію мовних, етнокультурних та етнопсихологічних чинників у функціонуванні й еволюції мови.

З

Загальна методологія – це галузь самої філософії, філософське вчення про методи пізнання і перетворення дійсності.

Загальне мовознавство – наука, яка вивчає загальні особливості мови абстраговано від конкретних мов.

Запозичення – 1) звернення до лексичного фонду інших мов для визначення нових понять і предметів, причому часто самі ці поняття і предмети разом з їх назвами засвоюються від інших народів. 2) слова, словотворчі афікси, конструкції, що ввійшли в мову внаслідок запозичення.

Звук – членороздільний елемент мовлення, утворений за допомогою мовних органів; відрізок мовного потоку, що утворюється за одну артикуляцію; найменша неподільна одиниця мовлення.

Зіставний метод – метод, об'єктом якого є вивчення різних мов – споріднених і неспоріднених. Мета – шляхом зіставлення виявити спільні, однакові (ізоморфні) й відмінні, специфічні (аломорфні) риси зіставляваних мов у звуковій, словниковій і граматичній системах.

Значеннєва одиниця – одиниця вищих мовних рівнів, що має план вираження і план змісту.

І

Ідеографічне письмо (гр. idea – ідея і grapho – пишу) – вид письма, при якому графічний знак, який представляє собою умовне зображення чи відвернений малюнок, служить знаком

поняття, передає значення, яке стоїть за словом, а не його звучання .

Ієрархія мовних рівнів – відношення, при яких одиниці кожного попереднього рівня є матеріалом для одиниць наступного рівня.

Ізоморфізм (гр.isos – рівний і morphe – вид, форма) – наявність принципового подібності в будові різних мовних рівнів.

Імплицитна мета – прихована мета висловлювання.

Інварінт (з лат. «незмінюваність») – структурна одиниця мови (фонема, морфема, лексема) на відміну від її конкретної реалізації.

Інкорпуючі мови - тип мов, утворених на основі складних комплексів, які одночасно є і словами, і реченнями.

Інтерфікс (від лат. inter – між і fixus – прикріплений) – афікс, що стоїть між двома коренями і служить для зв'язку цих коренів у одному складному слові.

Інтоніяція (лат. intonatio від intono – голосно вимовляю) – рух, зміна, динаміка тону, що супроводжує висловлювання, ритміко-мелодійний малюнок мовлення.

Історичний метод – полягає у встановленні законів розвитку мови, пізнанні мови в її динаміці.

Історизми – застарілі слова, які пішли з активного вжитку разом з предметами, явищами і поняттями, але зберігаються в пасивній частині словника сучасної мови як терміни історії

народу і його культури. Історизми не мають синонімів у сучасній мові.

К

Калька (від фр. *calque* – копія) – копіювання іншомовного слова за допомогою свого, незапозиченого матеріалу; по морфемний переклад іншомовного слова.

Квантитативний наголос – виділення ударних елементів слова або фрази за допомогою збільшення їх відносної тривалості.

Конвергенція (з лат. *convergentio* – сходження, наближення) – збіг у процесі фонетичних змін двох звуків у одному.

Комбінаторні зміни звуків (лат. *combinare* – з'єднувати, поєднувати) – зміни звуків, що виникають внаслідок впливу на них сусідніх звуків.

Комунікативна функція – призначення мовної одиниці служити засобом спілкування.

Компаративістика – те ж, що і порівняльно-історичне мовознавство.

Конотації – семантичні, емоційно-оцінні, стилістичні та ін. компоненти, що доповнюють основний предметно-понятійний зміст мовної одиниці.

Консонантизм (лат. *consonantis* – приголосний звук) – сукупність приголосних звуків, їх властивості та відносини;

система приголосних фонем будь-якої мови в її кількісній і якісній своєрідності.

Контактна асиміляція – асиміляція, за якої взаємодіють сусідні звуки.

Корінь – єдина обов'язкова для кожного слова морфема, носій лексичного значення.

Л

Лабіалізація (лат. labium – губи) – додаткова артикуляція звуків, що полягає в округленні витягнутих вперед губ, тобто огублені.

Лексема – це окреме слово з усією сукупністю властивих йому форм словозміни й значень у різних контекстах.

Лексика – 1) словниковий склад мови; 2) сукупність слів, виділених за якоюсь ознакою (походження, сфера вживання і т.п.).

Лексикографія (гр. lexis – слово, grapho – пишу) – розділ мовознавства, що займається теорією і практикою укладання словників.

Лексикологія (гр. lexis – слово, logos – слово, знання, наука) – розділ мовознавства, що вивчає словниковий склад мови.

Лексичне значення – історично закріплена в свідомості народу (колективу) співвіднесеність слова з певним явищем.

М

Мертві мови – мови, що не мають живих носіїв і іноді відомі лише з писемних пам'яток тієї епохи, коли вони були живими.

Метатеза – (гр. *metathesis* – перестановка) – перестановка звуків (складів) в слові.

Метафора (грец. *μεταφορά* – перенесення) – слово, значення якого переноситься на найменування іншого предмета, пов'язаного з предметом, на який звичайно вказує це слово, ризами подібності.

Методологія (часткова і загальна/філософська) часткова: *часткова методологія* – методологічна робота, пов'язана з обслуговуванням окремих предметів, конкретних дисциплін; *загальна* – це сукупність загальних принципів, способів організації (побудови) і стандартів вірогідності наукового знання.

Метонімія (гр. *metonymia* – перейменування) – поява нового значення в результаті заміни одного найменування іншим на основі асоціації по суміжності.

Мова – система одиниць спілкування і правил їх функціонування.

Мовлення – конкретно застосована мова, засоби спілкування в їх реалізації.

Морфема (гр. *morphe* – «форма») – мінімальна значуща одиниця мови, що виділяється у складі слова.

Морфологія – розділ граматики, що вивчає структуру слова, способи вираження його граматичних значень і систему словозміни.

Музичний наголос – виділення наголошеного складу інтонаційно, підвищенням основного тону.

Н

Наголос – виділення складу в слові або слова в реченні властивими для певної мови фонетичними засобами (посилення голосу, підвищення тону в поєднанні зі збільшенням тривалості звучання).

Назалізація (лат. *nasalis* – носової) – додаткова артикуляція гласного звуку, що складається одночасній участі носової і ротової порожнин при його вимові.

Національна мова – соціально-історична категорія, яка позначає мову, що є засобом усного та письмового спілкування нації.

Національна двомовність – мовна ситуація в країні, при якій у її межах функціонують з різним ступенем поширення дві мови.

Науковий стиль – один із функціональних стилів літературної мови, що обслуговує сферу науки.

Нелабіалізований – голосний звук, при утворенні якого губи не беруть активної участі. В українській мові до них належать [a], [e], [и], [і].

Неологізми (гр. neos – новий і logismos – судження) – слово або вираз, створені для найменування нових реалій дійсності – слова, які щойно з’явилися у мові.

Непалаталізовані приголосні – приголосні, при утворенні яких середня частина язика опущена.

Неповнозначні слова – це слова, що не виконують синтаксичних ролей у реченні.

Нижчий рівень – звуковий (або фонетичний). У ньому мовні одиниці (звуки) позбавлені значення, але функціонують у мові як важливі її елементи, завдяки яким передається повідомлення. Цей рівень називають виражальним, оскільки він виконує єдину функцію – функцію виразу.

Номінативна функція слова (з лат. nominatio- називання) – функція слова називати предмети, явища, ознаки тощо.

Носові (назальні) приголосні (фр. nasal від лат. nasus – ніс) – приголосні, при утворенні яких повітряний струмінь направляється через носову порожнину.

О

Обертон – (нем. oberton - верхній тон) – більш високі тони, число коливань яких є кратним по відношенню до числа коливань основного тону.

Однозначність (моносемія) – наявність у слова тільки одного значення.

Оказіоналізми (від лат. occasionalis- принагідний, від occasio – нагода) – слова, що не відповідають

загальноприйнятому вживанню, мають виразно індивідуальний і, як правило, одноразовий характер.

Омоніми (гр.homos – однаковий) – слова однієї й тієї ж частини мови, що збігаються за звучанням, але абсолютно різні за змістом.

Описовий метод – метод, мета якого дати точний і повний опис мовних одиниць. Суть методу полягає в інвентаризації та систематизації мовних одиниць.

Орфографія (гр. orthos – правильний, grapho – пишу, тобто «правопис») – звід правил про вживання букв в конкретних словоформах, що включає правила про злитому, роздільному, дефісному написанні слів, про вживання прописних і малих букв, про перенесення слів.

Орфоенія (гр. orthos – правильний, прямиий, epos – мова) – система загальноприйнятих правил, що визначають норми літературної вимови.

Основа слова – загальна частина всіх словоформ одного і того ж слова без закінчення. В основі слова укладено лексичне значення.

П

Палаталізація (лат.palatum – небо) – додаткова ознака артикуляції звуку, що складається в підйомі середньої частини язика до твердого піднебіння.

Палаталізовані приголосні (лат.palatum – небо) – приголосні, основна артикуляція яких доповнюється палаталізацією.

Палатальний (среднеязичні) приголосні – приголосні, в основі артикуляції яких лежить підняття середньої частини язика до твердого піднебіння.

Парадигма (грец. paradeigma – приклад, зразок) **речення** – система форм структурної схеми речення, у якій вихідною формою є ядерне речення, а похідними — його трансформації.

Пасивний словник – слова, які не використовуються в повсякденній мові.

Передньоязикові (переднебніе) приголосні – приголосні, в артикуляції яких основну роль відіграє передня частина язика.

Переносне значення – вторинне лексичне значення слова, яке з'являється в результаті переносу прямого.

Писемна мова – являє собою особливий різновид мовного спілкування, завдяки якому долаються простір і час.

Піктографія (лат. pictus – мальовничий і гр. grapho – пишу) – графічна передача повідомлення у вигляді малюнка або послідовності малюнків, не закріплених за конкретним мовним вираженням.

План вираження – організована сукупність звукових явищ, що утворюють звукову оболонку.

План змісту – значення.

Повнозначні слова – слова-етикетки, слова, що називають явища навколишнього світу. Вони є носіями понять.

Позиційні звукові зміни – зміни, спричинені впливом загальних умов вимови.

Полісемія (від гр. *polysemos* "багатозначний") – наявність різних лексичних значень у одного й того ж слова відповідно до різних контекстів.

Порівняльно-історичний метод – метод, головним завданням якого є відкриття законів, за якими розвивалися споріднені мови в минулому.

Порядок слів – розташування їх одне відносно одного.

Постфікс (лат. *postfixum* – прикріплене після) – афікс, найменш тісно пов'язаний з іншою частиною слова і зазвичай стоїть після закінчення.

Прагматика (грец. *pragmatos* – справа, дія) – метод, спрямований на вивчення функціональної ролі знаків мовлення.

Префікс (лат. *praefixum* – прикріплене перед) – афікс, що знаходиться безпосередньо перед коренем і виражає словотвірне і / або граматичне значення.

Протеза (від гр. *prothesis* "додання, приєднання") – поява перед голосним, що стоїть на початку слова, приголосного для полегшення вимови.

Пунктуація – 1) збір правил розстановки розділових знаків; 2) розстановка знаків пунктуації.

Р

Редукція (від лат. *reductio* "відсунення, повернення, відведення назад") – ослаблення артикуляції ненаголошених звуків і зміна їхнього звучання.

Редуплікація (лат. *reduplicatio* – подвоєння) – фонетико-морфологічний видозміна слова, що складається в повторенні початкового складу, кореня або цілого слова.

Редуковані голосні – голосні, в яких відбулася редукція.

Рекурсія (відступ) – заключна фаза артикуляції звуку, що складається в переході органів мови від витримки до нейтрального положення.

Речення – одна з основних одиниць синтаксису; головний засіб вираження і повідомлення думки; мінімальна одиниця людської мови, що представляє собою граматично організоване з'єднання слів, що володіє смисловою і інтонаційною закінченістю.

С

Семасіологія (від гр. *semasia* "знак, значення") – наука, що досліджує семантику, тобто значення слів, природу і типи цих значень.

Сигніфікативне значення – віднесеність слова до поняття.

Синтагматичні відношення – лінійні зв'язки слова, його сполучуваність, контекст.

Сингармонізм (від гр. *syn* "разом", *harmonia* "співзвучність") – фонетичний процес, який полягає в тому, що всі голосні в слові стають однорідними за артикуляцією.

Синекдоха – перенесення назви з цілого на частину і навпаки (у стаді сто голів, в сім'ї п'ять ротів, у загоні двадцять штиків, бігає за кожною спідницею).

Синоніми (від гр. *synonymos* "однойменний") – слова, які мають значення, що повністю або частково збігаються.

Синтаксис (від гр. *syntaxis* "побудова, порядок") – розділ граматики, який вивчає засоби і правила побудови висловлювань, тобто його предметом є речення.

Сім'я мов – сукупність мов, пов'язаних відношенням спорідненості і представляють собою максимальне об'єднання в рамках генеалогічної класифікації мов.

Сингармонізм – різновид комбінаторної зміни голосних, при якому всі голосні звуки слова уподібнюються, зазвичай по ряду, першому голосному слова.

Синтаксис (гр. *syntaxis* – складання) – розділ граматики, який вивчає правила сполучення слів і форм слів, а також ті єдності, в складі яких ці правила реалізуються, – синтаксичні одиниці (словосполучення і речення) в плані їх смислової і формальної структури.

Синхронія (від гр. *syn* "разом" і *chronos* "час", тобто "одночасність") – 1) стан мови в певний момент її розвитку, в певну епоху; 2) вивчення мови в цьому стані (в абстракції від часового чинника).

Система мови – сукупність елементів мови, кожен з яких існує не ізольовано, а в протиставленні і взаємозв'язку з іншими компонентами системи.

Сонорні приголосні (лат. sonorus – звучний) – приголосні, при утворенні яких переважаючою фізичною складовою є голос при мінімальній участі шуму.

Соціолінгвістика – наука, що виникла в ХХ ст. на стику соціології, соціальної психології, лінгвістики і вивчає функціонування мови в суспільстві.

Спонтанні зміни – історичні зміни звуків, причина яких невідома.

Стилістика – розділ мовознавства, предметом якого є стиль в різному лінгвістичному сенсі.

Стилістично забарвлена лексика – лексика, яка вживається в певних стилях. Її поділяють на лексику високу (книжну, піднесену) і лексику знижену.

Стилістично нейтральна лексика – слова, які вживаються в усіх стилях мови.

Суплетивізм (лат. suppleo, suppletum – поповнювати, доповнювати) – утворення форм одного і того ж слова від різних коренів.

Суфікс (лат. suffixus – підставлений) – афікс, що знаходиться після кореня безпосередньо або після іншого суфікса і слугує для утворення нових слів або їх граматичних форм.

Т

Табу (з одного з полінезійських мов *ta* – «відзначати», «виділяти» і *pu* – «цілком»; разом: *tapu* – *tabu* – «цілком виділений», «особливо відзначений») – історично вироблені в даному мовному колективі заборони на вживання певних слів і виразів.

Тембр мови (фр. *timbre* – «дзвіночок») – звукова забарвлення, що надає промові ті чи інші емоційно-експресивні відтінки.

Темп мовлення – швидкість проголошення слів у висловлюванні за певний інтервал часу.

Термін (від лат. *terminus* "межа, границя") – спеціальне слово або словосполучення, яке служить точним позначенням понять якоїсь галузі науки.

Тон – надсегментна одиниця мовлення; носієм тону виступає голосний звук, але в деяких мовах можуть і приголосні.

Транскрипція (від лат. *transcriptio* – переписування) – спосіб запису усного мовлення з метою найточнішої передачі вимови.

Транслітерація (від лат. *trans* – "через" і *littera* – "буква") – по-буквену передача текстів і окремих слів, записаних однією графічною системою, засобами іншої графічної системи.

У

Усна мова – з часу виникнення і протягом тривалого часу вони були єдиною формою, яка забезпечувала спілкування людей аж до виникнення писемності.

Ф

Філософські методи – це використання у науковому дослідженні категорій, положень, принципів і законів певної філософської системи.

Флексія (закінчення) (лат. flexio – згинання, перехід) – морфема, яка займає позицію після основи і виражає словозмінні категорії.

Фонема – мінімальна звукова одиниця мови, яка служить для розпізнавання й розрізнення значеннєвих одиниць – морфем і слів.

Фонетика (від гр. phone "голос, голосовий звук", phonetikos "звуковий") – наука, яка вивчає звуки мови.

Фонологія – мовознавча наука, яка вивчає фонологічні системи мов.

Фраза – найменша самостійна одиниця мови, яка виступає як одиниця спілкування і представляє собою відрізок звукового потоку, обмежений паузами, що має один фразовий наголос і інтонаційну закінченість. Фраза ділиться на мовні такти.

Фразеологія (гр. phrasis – вираз, logos – вчення) – 1) розділ мовознавства, що вивчає фразеологічний склад мови; 2) сукупність фразеологізмів даної мови.

Фрикативний звук – приголосні, які утворюються при неповному зімкненні активного й пасивного органів, внаслідок чого утворюється щілина, через яку проходить повітря і третється об стінки цієї щілини, витворюючи шум.

Функції мови – реалізація та актуалізація в мовленні потенційних можливостей відповідних засобів мови для різних цілей.

Ц

Циркумфікс (від лат. сігсит "навколо"), або **конфікс** (від лат. confixus "разом узятий"), – перерваний афікс, який охоплює з двох боків корінь.

Ч

Частина мови – лексико-граматичні розряди слів, які виділяються в мові на підставі наявності у них узагальненого (загально-категоріального) значення.

Ш

Шиплячі приголосні - щілинні передньоязикові приголосні.

Шумні приголосні - приголосні, при утворенні яких виникає шум.

Шум – звуки, які утворюються шляхом подолання повітряним струменем різних перешкод у мовленнєвому апараті.

Щ

Щілинні приголосні (фрикативні приголосні) – різновид приголосних, при утворенні яких органи мови зближуються в певній точці, утворюючи щілину на шляху повітряного потоку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Білецький А. О. Про мову і мовознавство: Навчальний посібник. – К. : АртЕк, 1997. – 224 с.
2. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник – К. : Вища школа, 1985. – 360 с.
3. Гируцкий А. А. Введение в языковедение: Учеб. пособие / А.А. Гируцкий. – Мн.: «ТетраСистемс», 2001. – 288 с.
4. Дорошенко С. І. Загальне мовознавство: навч. посіб. / С. І. Дорошенко – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 288 с.
5. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства: Підручник. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2006. – 336 с.
6. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти / М. П. Кочерган – К. : Академія, 2000. – 368 с.
7. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти. – К.: Видавничий центр “Академія”, 1999. – 288 с.
8. Левицький А. Е., Сингаївська А. В., Славова Л. Л. Вступ до мовознавства : Навчальний посібник. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 104 с.
9. Мацько І. П. Українська мова. К.: Либідь, 1996. – 311 с.
10. Полюга Л. М. Словник антонімів української мови / За ред. Л.С. Паламарчука. – 2-е вид., доп. і випр. – К. : Довіра, 1999. – 275 с.
11. Реформатський А. А. Введение в языковедение: Учебник для вузов / А.А. Реформатский; под ред. В.А. Виноградова. – 5-е изд., испр. – М. : Аспект Пресс, 2004. – 536 с.
12. Семчинський С. В. Загальне мовознавство. Видання друге, перероблене і доповнене. – К. : АТ “Око”, 1996. – 416 с.
13. Словник синонімів української мови: В 2 т. / А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк, С.І. Головащук та ін. – К. : Наук. думка, 2001. – 1034 с.

14. Сучасна українська мова: Підручник / О.Д. Пономарів, В.В. Різун, Л.Ю. Шевченко та ін.; За ред. О.Д. Пономарева. – К. : Либідь, 1997. – 400 с.
15. Фразеологічний словник української мови / Уклад. : В.М. Білоноженко та ін. – К. : Наук. думка, 1993. – 984 с.
16. Югай К.П., Гладкова Р.Я. Словник лінгвістичних термінів. Методичний посібник для студентів денної, заочної форм навчання та екстернів / К.П. Югай, Р.Я. Гладкова – Херсон, 2008. – 137 с.
17. Ющук І.П. Вступ до мовознавства: Навч. посібник. – К. : Рута, 2000. – 128 с.
18. Ющук І.П. Українська мова: Підручник. – 3-тє вид. – К. : Либідь, 2006. – 640 с.

Навчально-методичне видання

ВЕРЕМЄЄВА Маргарита Вячеславівна

**Методичні рекомендації для практичного вивчення
курсу «Вступ до мовознавства» для студентів закладів
вищої освіти**

українською мовою

За редакцією автора
Комп'ютерний макет, коректор,
дизайн обкладинки – Веремєєва М. В.

Здано до склад. 28.02.2018 р. Підп. до друку 30.03.2018 р.
Формат 60x84 1/16. Папір офсет. Гарнітура Times New Roman.
Друк ризографічний. Ум. друк. арк. 3,84. Наклад 100 прим. Зам. № 135.

Надруковано
**Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський
університет економіки і торгівлі»**
к. 115, вул. Коваля, 3, м. Полтава, 36014; т/ф: (0532) 50-24-81
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3827 від 08.07.2010 р.